

red. Elżbieta Dubas
Arkadiusz Wąsiński, Aneta Słowik

Biografie rodzinne i uczenie się

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Biografia i badanie biografii

TOM 8

Biografie rodzinne i uczenie się

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Biografia i badanie biografii

TOM 8

Biografie rodzinne i uczenie się

red.

Elżbieta Dubas
Arkadiusz Wąsiński
Aneta Słowik

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

ŁÓDŹ 2021

Elżbieta Dubas, Arkadiusz Wąsiński – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej, 91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

Aneta Słowik – Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wydział Studiów Stosowanych
53-611 Wrocław, ul. Strzegomska 55

RECENZENT

Andrzej Ladyżyński

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Oleg Aleksejczuk

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Sońta

PROJEKT OKŁADKI

Magdalena Muszyńska

Zdjęcie wykorzystane na okładce:

[Shutterstock.com/Jazza](https://www.shutterstock.com/Jazza); [Fotolia/Irochka](https://www.fotolia.com/Irochka) [Freeimages.com](https://www.freeimages.com)

© Copyright by Authors, Łódź 2021

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.09996.20.0.K

Ark. wyd. 15,0; ark. druk. 14,125

ISBN 978-83-8220-459-9

e-ISBN 978-83-8220-460-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. 42 665 58 63

SPIS TREŚCI

Elżbieta Dubas, Arkadiusz Wąsiński, Aneta Słowik – Wstęp	7
TEORETYCZNE RAMY ROZUMIENIA KATEGORII „BIOGRAFIA RODZINNA”	
Elżbieta Dubas – Wokół biografii rodzinnej i jej badania. Refleksje wprowadzające	15
Karolina Kuryś-Szyncel – Rodzina jako przestrzeń uczenia się biograficznego	27
Arkadiusz Wąsiński – Biografie małżeńskie i rodzinne rozpatrywane w perspektywie autokreacji do rodzicielstwa.....	39
BIOGRAFIA RODZINNA JAKO OSOBLIWA PRZESTRZEŃ DOŚWIADCZANIA WSPÓŁBECNOŚCI	
Małgorzata Łobacz – „Być” a „stawać się” osobą w rodzinie	59
Justyna Sztobryn-Bochomska – Rodzina miejscem „uczenia się” umierania ...	71
Ewelina J. Konieczna – Praca nad własną biografią matek dzieci z niepełnosprawnością na przykładzie projektu pt. „Siła kobiet”	81
Izabela Przybylska – Aktywność edukacyjna w średniej dorosłości w kontekście biografii rodzinnej.....	97
Iwona Grodź – ...<i>Ktoś musi zostać na koniec</i>. Artysta i jego rodzina. W świetle filmów o Beksińskich.....	115
s. Mariola Adria Bach CSFN, Janusz Krysztofik – Fotografia rodzinna. Między intencją, znaczeniem i zapomnieniem	129
s. Mariola Adria Bach CSFN – Milczący towarzysz.....	137
RODZINA W SYTUACJI MIGRACJI. (NIE)RODZINNE MIGRACJE	
Ingrid Lathoud – Migracja jako proces przemiany i konstruowania siebie w rodzinie	151

Muriel Molinié – Kiedy podmiot sporządza mapę swoich (nie)rodzinnych przeżyć i projektu migracyjnego? Wielojęzyczny paradygmat w badaniach biograficznych w edukacji XXI wieku	165
Catherine Schmutz-Brun – Jak mówi się o rodzinnych migracjach?	183
Anna Walulik – <i>Moja mama ma swoją „świętą trójkę”</i> . Wychowanie w rodzinie polskiej na emigracji w Australii	195
Aneta Słowik – O doradcy rodzinnym w środowisku polskich emigrantów – wybrane aspekty	215

WSTĘP

Biografie rodzinne i uczenie się to tytuł kolejnego, już ósmego tomu z serii „Biografia i badanie biografii”, w której publikowane są wyniki badań nad biografiami, podejmowane głównie z perspektywy andragogicznej. Tym razem Autorki i Autorzy tekstów pochylają się nad kwestiami dotyczącymi **rodziny**, które ostatnio nieczęsto są przedmiotem celowanych badań andragogicznych. Warto jednak, by wzbudzały one zainteresowanie andragogów, szczególnie w dobie głębokich kryzysów, jakich doświadcza współczesna rodzina. By przyczyniały się do odszukiwania jej znaczenia, przywracającego wartości uniwersalnie łączone z rodziną. Należą do nich m. in. zapewnianie członkom rodziny poczucia bezpieczeństwa, wsparcia i bliskich relacji osobowych, przekazywanie wartości, wzajemne uczenie się, poczucie stałości w zmiennych okolicznościach życia i rozwoju osobistego w perspektywie jednego i wielu pokoleń.

Odnosząc kwestie rodziny do badań biograficznych, odsłania się fenomen „poszukiwania” rodziny w **biografii**, konstruowania biografii rodzinnej jako jednej z linii tematycznych biografii całościowej. W linii rodziny biografia ujawnia różnorodne wątki powiązane z szeroko rozumianym życiem rodzinnym, doświadczanym w jakimś stopniu przez każdego człowieka na przestrzeni całego życia. Rozpoznawanie linii rodziny w biografii to fascynujące zadanie badawcze ze względu na jej wielowymiarowość i złożoność, oczywistość i nieoczywistość, typowość i nietypowość, powiązania z innymi liniami biograficznymi, np. linią zdrowia, zainteresowań, edukacji, linią zawodu itp. To także możliwość odsłaniania nowych nieznanych lub mniej znanych **obecności** rodziny w ludzkich biografiach, tak w biografii jednostkowych, jak i w biografii zbiorowych, w tym narodowych i ogólnoludzkich. To również próba rozumienia obecności rodziny w biografii, a nade wszystko w życiu pojedynczego człowieka.

Szczególnym wątkiem andragogicznych badań biografii rodzinnych jest odnajdowanie w biografii rodzinnej linii **uczenia się**. Ten zakres badań nie jest obcy andragogom; należy przypomnieć w tym miejscu badania pamięci szkoły i pamięci dzieciństwa realizowane przez Profesor Olę Czerniawską i jej uczennice (np. Czerniawska, 2000, s. 91–99). Warto też przypomnieć w tym miejscu jedno z pierwszych w Polsce biograficznych badań nad edukacją w perspektywie pokoleniowej, których autorką jest Eugenia Anna Wesołowska (Wesołowska, 2002, s. 117–125). Wątek rodziny obecny jest we

wszystkich tomach serii „Biografia i badanie biografii”, wśród których szczególnie należy uwypuklić tom 1: *Uczenie się z (własnej) biografii* (Dubas, Świtalski (red.), 2011a) oraz tom 2: *Uczenie się z biografii Innych* (Dubas, Świtalski (red.), 2011b). Uczenie się z biografii – własnej i Innych – to często biograficzne uczenie się umiejscowione w rodzinie, to uczenie się od najbliższych członków własnej rodziny, a także uczenie się z doświadczeń innych rodzin, często znanych klanów rodzinnych.

W przedkładanym czytelnikowi tomie zostało zamieszczonych 15 tekstów. Struktura tomu jest trójdzielna. Wyodrębniono w niej teoretyczne i badawcze poszukiwania naukowe w przedmiotowym zakresie. Pierwszą część zatytułowaną *Teoretyczne ramy rozumienia kategorii „biografii rodzinnej”* tworzą rozdziały, w których podjęto wieloaspektowy namysł ukierunkowany na dociekanie istoty biografii rodzinnej oraz jej relacji z innymi kategoriami pojęciowymi, tj. biografią małżeńską, biografią indywidualną oraz uczeniem się biograficznym (zwłaszcza uczeniem się od Innych). W drugiej części *Biografia rodzinna jako osobliwa przestrzeń doświadczania współobecności* skoncentrowano się na próbie uchwycenia subtelnych, często niedostrzeganych, a nawet pomijanych przejawów biografii rodzinnych w praktyce życia rodzinnego. Z kolei na trzecią część tej publikacji *Rodzina w sytuacji migracji. (Nie)rodzinne migracje* składają się rozdziały, w których ukazano specyfikę biografii rodzinnych kształtowanych w różnych systemach społeczno-kulturowych, w sytuacji migracji, której często doświadczają także współcześni Polacy.

Syntetyczne przybliżenie treści poszczególnych rozdziałów kreśli kontury wielobarwnego obrazu niniejszej publikacji. Rozpoczyna ją **Elżbieta Dubas** rozważaniami nad złożonym charakterem fenomenu biografii rodzinnej rozpatrywanego jako „efekt kolektywnych procesów pamięci o właściwościach adaptacyjnych, a także twórczych”. Takie rozumienie biografii rodzinnej pozwala dostrzec jej funkcję integrującą i kreacyjną członków rodziny wokół symboli, znaczeń i wartości utrwalanych i tworzonych w przekazach międzygeneracyjnych i wewnątrzgeneracyjnych. Skłania też Autorkę do interesującej dyskusji nad szerszym kontekstem znaczeniowym rozumienia rodziny jako przestrzeni biograficznej, a więc przestrzeni rozbudzającej i kształtującej wśród członków wspólnoty rodzinnej zdolności do refleksji biograficznej i uczenia się z biografii Innych. Perspektywę systemowego rozumienia rodziny kontynuuje i rozwija **Karolina Kuryś-Szyncel**, dla której stanowi ona naturalną i pierwotną przestrzeń rekonstrukcji historii rodzinnych. Autorka dostrzega zasadnicze znaczenie biografii rodzinnej dla uczenia się biograficznego jej członków. Nawiązuje do ważności egzystencjalnej obecności drugiego człowieka w sytuacji spotkania konstytuującej przestrzeń ponadpodmiotowego doświadczania i przeżywania własnego życia we wspólnocie rodzinnej. Biografia rodzinna jawi się w tym kontekście jako wyzwanie dla systemu rodzinnego. Z kolei **Arkadiusz Wąsiński** odniósł się do biografii rodzinnej z perspektywy autokreacji małżonków i zarazem rodziców do rodzicielstwa. Osią rozważań jest dążenie do uchwycenia biograficznego wymiaru autokreacji oraz jej współwystępowania

i wzajemnych powiązań ze współkreacją, a także z biografią małżeńską, rodzinną i biografiami indywidualnymi każdego członka rodziny. Dopełnieniem tych rozważań jest namysł nad złożoną naturą rodzicielstwa (biologicznego i adopcyjnego) rozumianego jako rzeczywistość *in statu nascendi*, stanowiącą wyzwanie dla człowieka dorosłego w intencjonalnym i twórczym poszukiwaniu własnej drogi życiowej *bycia i stawania się* rodzicem.

Drugą część pracy otwiera rozdział **Małgorzaty Łobacz** zawierający w tytule inspirującą i skłaniającą do refleksji metaforę wyrażającą się w napięciu między „*być*” a „*stawać się*” osobą w rodzinie. Autorka eksponuje istotne znaczenie rodziny dla afirmacji osoby ludzkiej, które rozpoznaje w biografii osób, które swoją działalnością misyjną zapisały się w sposób szczególny we współczesnej historii chrześcijaństwa, tj. św. Matki Teresy z Kalkuty, Matki Elżbiety Czackiej oraz Jeana Vaniera. Wątek znaczącej, a właściwie niedającej się w żaden sposób zastąpić roli rodziny w całościowo ujmowanym przeżywaniu wszystkich etapów życia człowieka, aż po jego kres, podejmuje natomiast **Justyna Szto Bryn-Bochomulska**. Autorka kreśli naturalną łączność ludzkiego życia i śmierci z przestrzenią domu rodzinnego, w którym doświadczeniu różnorodnych przejawów życia towarzyszy doświadczenie uczestniczenia w umieraniu bliskich osób i utrwalaniu wspomnień z nimi związanych w biografii rodzinnej. Warto zwrócić uwagę na rzadko podejmowane w refleksji pedagogicznej i andragogicznej zagadnienie odkrywanej współcześnie niejako na nowo roli rodziny we wspólnotowym przeżywaniu śmierci, zwłaszcza „uczeniu się” śmierci, które wpisuje się w afirmatywne odniesienie się do osobowego wymiaru egzystencji człowieka. Na inny aspekt biografii rodzinnej zwróciła uwagę **Ewelina J. Konieczna**. Na kanwie badań biograficznych podjęta została próba uchwycenia procesu rekonstruowania indywidualnych biografii matek wywoływanego faktem niepełnosprawności ich dzieci. Należy podkreślić, że niepełnosprawność dziecka jest rozpatrywana jako przyczyna doświadczenia trudnego macierzyństwa, która odciska swój ślad w biografii rodzinnej i indywidualnych biografii członków rodziny, w tym matek. W myśl rozważań Autorki niepełnosprawność dziecka wydatnie przyczynia się do współkształtowania stosunków rodzinnych, atmosfery domu rodzinnego, a także wspólnotowego przeżywania sytuacji zdrowotnej i rozwojowej dziecka. Jest utożsamiana z czynnikiem stymulującym uczenie się biograficzne matek, które może mieć charakter konstruktywny i dekonstruktywny. Ma ono więc zasadnicze znaczenie dla osiągania gotowości do angażowania się w twórczą pracę nad sobą, a tym samym aktywnego stawania się i spełnienia w rodzicielstwie. Wątek twórczej pracy nad sobą inspirowany biografią rodzinną ujawnił się również w rozdziale **Izabeli Przybylskiej**. Kanwą rozważań jest wywiad narracyjny z kobietą, która swoje doświadczenia i osiągnięcia zawodowe łączy z muzyką definiowaną jako zamiłowanie wyniesione z domu rodzinnego, profesją związaną z byciem muzykiem orkiestrowym i nauczycielem, a nawet misją niesienia pomocy pacjentom onkologicznym. Niebanalne podejście do znaczenia rodziny dla kształtowania biografii człowieka proponuje **Iwona Grodź**. Na przykładzie

analizy filmów dokumentalnych ukazujących różne etapy i fakty biograficzne Zdzisława Beksińskiego, Autorka odsłania specyfikę jego relacji rodzinnych, które okazały się dla tego artysty tyleż inspiracją, co balastem. Treść tego rozdziału odsłania złożony, wieloznaczny i zarazem trudny do satysfakcjonującego rozpoznania charakter życia rodzinnego, a w tym kontekście uczenia się biograficznego. Oryginalne podejście do biografii rodzinnej prezentują **s. Mariola Adria Bach CSFN** oraz **Janusz Krysztofik**, którzy ukazują rolę fotografii rodzinnej w nieustannym kształtowaniu biografii rodzinnej. Rolę tę utożsamiają z wydobywaniem z „mroków” zbiorowej niepamięci wspomnień o członkach rodziny z różnych pokoleń i faktów z historii rodziny. W interesujący sposób wspomniani Autorzy odsłaniają subtelny różnicę między zapominaniem a zapomnieniem, przed którym chronią człowieka utrwalone w fotografii momenty z jego życia, zaświadczone na sposób symboliczny o jego istnieniu przekraczającym granicę ludzkiej pamięci i czasu. Rozdziałem zamykającym tę część publikacji jest skłaniający do refleksji rozdział **s. Marioli Adrii Bach CSFN**. Autorka dostrzega ważność pozornie nieistotnych dla toczącego się życia rodzinnego, i tym samym biografii rodzinnej, obiektów materialnych stanowiących wyposażenie domu. Na przykładzie wywiadu narracyjnego Autorka w niekonwencjonalny sposób ukazuje biograficzny kontekst stołu rodzinnego traktowanego przez Narratora jako milczącego towarzysza toczącego się w jego domu rodzinnym życia codziennego.

Ostatnią, trzecią część publikacji otwierają trzy teksty badaczek frankofońskich (z Francji, ze Szwajcarii, z Quebecu w Kanadzie) i dotyczą sytuacji jednostki i ich bliskich doświadczających zmiany kulturowej. Osią spinającą te teksty jest pozorna (nie)obecność rodziny w życiu migrantów i migrantek.

Tekst doktorantki **Ingrid Lathoud** został napisany w pierwszej osobie. Migrantka, wyjeżdżając do Quebecu, pozostawia przeszłość (dzieciństwo, okres dojrzewania, własną rodzinę) za sobą, aby rozpocząć nowy etap życia. Narratorka doświadcza procesu migracji wewnętrznej związanej z rozpoczęciem i stopniowym wprowadzaniem zmian. One dokonywały się i dokonują również w relacjach rodzinnych. Migrantka konstruuje nowe znaczenia, sensy przeszłych i teraźniejszych doświadczeń biograficznych, co z kolei jest możliwe dzięki doświadczeniu mobilności tzw. migracji zewnętrznej. „Bogactwo” wydarzeń migracji pozwala z dystansu snuć nową narrację, rozliczyć się ze starymi schematami, konstruować nową biograficzną wiedzę.

Drugi tekst **Muriel Molinié** dotyczy sytuacji migrantek i migrantów (głównie studentek i studentów), którzy dzielą się doświadczeniem migracji podczas zajęć języka francuskiego dla obcokrajowców. Prowadzące zajęcia proponują uczestnictwo w projekcie edukacyjnym z wykorzystaniem narracji wizualnej. Uczenie się języka drugiego potocznie zwanego obcym staje się pomostem, trampoliną, dźwignią umożliwiającą podobnie jak u Ingrid konstruowanie nowych znaczeń i sensów wydarzeń biograficznych. Język drugi wnosi w życie jednostki „obcość” pozytywną, bowiem pozwala na spojrzenie na siebie i bliskich z dystansu. To proces rozwojowy, choć okupiony stratami, pożegnaniem,

również z rodziną. W niektórych pracach wizualnych studentów i studentek (wideo, rysunek) więzi rodzinne są ujęte, z kolei w innych można odnaleźć pozorną (nie)obecność członków rodziny.

W trzecim tekście, **Catherine Schmutz-Brun** dokonuje zestawienia dwóch typów migracji tzw. inwazyjnej, nielegalnej, bez dokumentów, z drugą tzw. legalną, „obudowaną” kontraktami, umowami, dokumentami. Ludzie z pierwszego typu migracji przywożą tożsamość zamazaną, chcą tylko przeżyć, z kolei drudzy poprzez migrację chcą wzmocnić „uznanie tożsamościowe”, poszerzyć kompetencje zawodowe, mieć lepsze CV. Autorka również przedstawia narracje dwóch kobiet-migrantek, mających niepełnosprawne dziecko. Te rodziny próbują w nowych warunkach konstruować życie. Dla nich zmiana kulturowa dotyczy również innego doświadczania opieki, wsparcia i pomocy ze strony państwa przyjmującego. Takiej nie otrzymałyby w swoim kraju macierzystym, ale również i w tym kraju – raju trzeba „wychodzić” pomoc, wystarać się o nią wszędzie, gdzie tylko wskazuje się źródło wsparcia.

Trzy teksty frankofońskich badaczek pokazują dyspozycję człowieka-migranta do narracji, potrzebę (de)(re)konstruowania życia w sytuacji migracji. To doświadczenie biograficzne wymagające zaradności, wprowadzenia zmian, również w zakresie relacji rodzinnych. W czterech tekstach rodzina nie jest głównym wątkiem, wokół którego toczy się narracja biograficzna. To środowisko ważne, ale w narracjach pomijane, przemilczane, stanowiące wątek poboczny opowieści o życiu. Można postawić pytanie o przyczynę tej luki. Wydaje się, że migracyjne „tu i teraz” jest na tyle sytuacją pochłaniającą, że cała siła pracy biograficznej jest przekierowana na konstruowanie swojego życia w teraźniejszości. Do przeszłości się nie sięga, jest ona przykryta złożonością i bogactwem migracyjnych doświadczeń biograficznych. Również przyszłość jest niepewna, a plany szybko się dewalują, tracą na znaczeniu. Dopiero „oswojenie” migracji, umiejscowienie siebie w nowym kraju, powoduje, że można znaleźć czas na refleksję, namysł nad swoim życiem i więziami rodzinnymi.

Anna Walulik, w kolejnym tekście tej części, odnosi się do problematyki biografii rodzinnej kształtowanej w specyficznej dla członków rodziny sytuacji związanej z pobytem polskiej rodziny na emigracji. Autorka na kanwie analizy zgromadzonego materiału badawczego dochodzi do wniosku o kluczowej roli pedagogiki ciągłości w rozbudzaniu myślenia o wartości własnego życia w obliczu radykalnej zmiany. Zakłada ono konstruktywne kształtowanie tożsamości podmiotowej i rodzinnej oraz dostrzeganie ciągłości między różnymi etapami życia własnego i rodzinnego (np. życia w kraju ojczystym i na emigracji).

Tom zamyka tekst autorstwa **Anety Słowik**, który dotyczy pracy doradcy rodzinnego w środowisku polskich emigrantów. Czytelnik może poznać wybrane praktyki poradnicze uruchamiane i stosowane przez doradcę w społecznościach polonijnych w Anglii i w Niemczech. Autorka również charakteryzuje działalność doradcy rodzinnego w pionierskich wspólnotach polskich emigrantów (na przykładzie *Chłopa polskiego w Europie i w Ameryce* – Williama Thomasa i Floriana Znanieckiego).

Można przyjąć, że przedłożona czytelnikowi publikacja *Biografie rodzinne i uczenie się* stanowi oryginalne ujęcie refleksji nad rodziną, wiążące się z wyeksponowaniem biografii rodzinnych jako symbolicznej przestrzeni kształtowania się indywidualnych biografii członków wspólnoty rodzinnej oraz ich biograficznego uczenia się. Uwzględnia ono złożoną, subtelną i pod wieloma względami nieoczywistą naturę przenikania się procesów indywidualnych i zbiorowych zachodzących w realiach wspólnoty rodzinnej. Walorem niniejszej publikacji jest połączenie różnych perspektyw teoretycznych i badawczych zogniskowanych wokół różnych ujęć biografii rodzinnych i procesów uczenia się biograficznego osadzonych w realiach życia rodzinnego. Odślaniają one odmienności kulturowe refleksji nad rodziną rozwijane przez polskich i zagranicznych badaczy zajmujących się tą tematyką. Wyeksponowanie biograficznej perspektywy jest w tym kontekście interesujące poznawczo zarówno w dyskursie andragogicznym, jak i pedagogicznym, w których nie zyskała ona jak dotąd pogłębionego rozpoznania. Badanie aspektów edukacyjnych zawartych w biografiach rodzinnych może sprzyjać poszerzaniu andragogicznej teorii uczenia się dorosłych oraz może być wykorzystane w praktyce edukacji dorosłych, w tym edukacji rodzinnej.

Treść publikacji jest wrażliwą reakcją badaczy na złożoną, wielowymiarową codzienność i szybko zmieniające się współcześnie uwarunkowania życia rodzinnego, odzwierciedlające się w biografiach. W tym miejscu, w imieniu redaktorów tomu, pragniemy wyrazić serdeczne podziękowanie Autorkom i Autorom ósmego tomu za inspirujący wybór tematów badawczych i ich interesujące poznawczo prezentacje. Jesteśmy przekonani, że nasza publikacja zachęci do dalszych badań nad biograficznym uczeniem się w kontekście rodziny, które pomogą odsłonić znane i nieznanne, nowe i nie nowe, wcześniej nie dostrzegane a ważne dla tożsamości jednostki, rodziny i społeczeństw jego przestrzenie.

Bibliografia

- Czerniawska O., 2000, *Pamięć dzieciństwa*, [w:] O. Czerniawska, *Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, Łódź, s. 90–99.
- Dubas E., Świtalski W. (red.), 2011a, *Uczenie się z (własnej) biografii*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Dubas E., Świtalski W. (red.), 2011b, *Uczenie się z biografii Innych*, seria „Biografia i badanie biografii”, t. 2, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Wesołowska E.A., 2002, *Drogi edukacyjne pięciu pokoleń – na przykładzie jednej rodziny w Polsce*, [w:] E. Dubas, O. Czerniawska (red.), *Drogi edukacyjne i ich biograficzny wymiar*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 27, Instytut Technologii Eksploatacji, Warszawa, s. 117–125.

TEORETYCZNE RAMY ROZUMIENIA KATEGORII „BIOGRAFIA RODZINNA”

Elżbieta Dubas*

WOKÓŁ BIOGRAFII RODZINNEJ I JEJ BADANIA REFLEKSJE WPROWADZAJĄCE

Streszczenie. Tekst prezentuje rozważania dotyczące biografii rodzinnej w odniesieniu do biograficznego podejścia badawczego. Biografia rodzinna została ujęta z perspektywy systemowego rozumienia rodziny, jako swoisty biograficzny mechanizm sprzyjający jej homeostazie. Ukazano biografię rodzinną jako wartość dla jednostki, grupy, społeczeństwa i kultury. W podejściu biograficznym uwzględniono dwa ujęcia: jednostkową i zbiorową biografię rodzinną. Wskazano na trudności związane z badaniem biografii rodzinnych. Zaakcentowano obecność procesu uczenia się w kontekście biografii rodzinnej, w szczególności jako uczenia się od Innych.

Słowa kluczowe: biografia rodzinna, rodzina, ujęcie systemowe, homeostaza, biografia rodzinna jednostkowa i zbiorowa, badanie biografii rodzinnych, uczenie się z biografii rodzinnych

Around family biography and its studies. Introductory reflections

Summary. The text presents deliberations concerning a family biography in relation to biographical research approach. A family biography has been presented from the perspective of understanding a family systemically, as a kind of a mechanism favouring its homeostasis. A family biography has been shown as a value for an individual, a group, society and culture. Two approaches have been included in biographical perspective: an individual and a family biography one. Also, the difficulties related to studying family biographies have been pointed to. The presence of the learning process in the context of a family biography has been emphasised, particularly as the process of learning from Others.

Key words: family biography, family, systemic approach, homeostasis, individual family and collective biography, researching family biographies, learning from family biographies

Wprowadzenie

Refleksje o rodzinie, usytuowane w kontekście biografii, trzeba uznać za temat wielowątkowy i złożony. Tym, co w takim ujęciu może interesować badacza, jest biografia rodzinna. Określenie, czym jest biografia rodzinna jest dla

* Profesor nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu, Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej, ul. Pomorska 46/48, 91-408 Łódź, e-mail: elzbieta.dubas@uni.lodz.pl

badacza trudnym wyzwaniem, wymagającym wiedzy i namysłu, dotyczącego rodziny (wiedzy o rodzinie), jak również biografii (wiedzy o biografii). To konieczność ich powiązania i skonstruowania kategorii pojęciowej i badawczej, jaką jest biografia rodzinna. Z tym wiąże się potrzeba wyboru ram teoretycznych, w tym założeń ontologicznych, wskazujących na rozumienie składowych tego terminu, czyli rozumienie czym jest rodzina oraz czym jest biografia. To również znaczenie wyboru założeń metodologicznych, opierających się na określonych podstawach epistemologicznych, uzasadniających sposób badania biografii rodzinnej. Trudności badawcze wiążą się nie tylko z określeniem rozumienia „biografii rodzinnej” i sposobu jej badania, ale także z uświadomieniem i określeniem znaczenia i celu badania tego fenomenu. W tym kontekście nasuwają się pytania: czy, dla kogo i dlaczego biografia rodzinna jest wartościową? Wielozakresowość tego zjawiska uwidacznia się także w jego edukacyjnym kontekście, a więc odniesieniu do szeroko pojętego uczenia się powiązanego z biografią rodzinną, a także w powiązaniu z praktyką życia społecznego, tj. praktyką życia rodzinnego i znaczeniem dla życia rodziny. W takim więc sensie, złożoność fenomenu biografii rodzinnej może skutkować trudnością naukowego poznania tego fenomenu.

O rodzinie z różnych perspektyw. Rodzina w ujęciu systemowym

Rodzinę rozumie się w nauce w różnoraki sposób, w zależności od perspektywy określenia jej rozumienia, odzwierciedlającego spostrzeganie głównych własności rodziny oraz w zależności od sposobu jej badania. Tak więc, rodzinę można spostrzegać jako małą grupę pierwotną, jako instytucję społeczną, jako wspólnotę, jako zrzeszenie (Adamski, 2002, s. 28–33), jako subkulturę (umiejscowioną w określonej szerszej kulturze), miejsce współodświadczenia (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 60), jako system (Świętochowski, 2010, s. 56). To ostatnie ujęcie może być szczególnie przydatne dla rozumienia fenomenu biografii rodzinnej.

W ujęciu systemowym zwraca się uwagę na rozliczne powiązania i zależności w systemie rodzinnym. Odrzuca się statyczny, redukcjonistyczny i linearny model spostrzegania zależności w rodzinie, „ponieważ wyabstrahowane z czasoprzestrzeni rodziny pojedyncze związki nie mogą oddać całej złożoności systemu rodzinnego” (Świętochowski, 2010, s. 56). Jak pisze Waldemar Świętochowski, „rodzina jest żywym, otwartym organizmem psychospołecznym, który spełnia wszystkie kryteria systemu. Stanowi autonomiczną całość wraz ze swoją strukturą, rolami i procesami. [...] Prawidłowo funkcjonujący system ma elastyczną zdolność do balansowania między utrzymaniem stabilności i dążeniem do zmiany” (Świętochowski, 2010, s. 66). To ujęcie rodziny można uznać za inspirujące dla rozumienia rodziny w perspektywie biograficznej – w odniesieniu do biografii.

Biografia rodzinna w kontekście systemowego ujęcia rodziny

Ten kontekst ujęcia biografii rodzinnej, na polskim gruncie, w sposób prze-myślany podjęła Karolina Kuryś-Szyncel (2017). Autorka określiła, że „Biografia rodzinna to zwielokrotniona (będąca czymś więcej niż suma biografii jednostkowych), podlegająca systemowym zasadom cyrkularności i ekwipotencjalności (Bertalanffy, 1984), nieskończona rekonstrukcja wynikająca z napięcia między biegiem życia rodziny a opowieścią o historii życia” (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 58). Istotnym składnikiem biografii rodzinnej jest systemowa opowieść o historii życia rodzinnego, która, „jest – podobnie jak opowieść indywidualna (jednostkowa) – subiektywna (White, 1991, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017), nie-normatywna, niepowtarzalna, wyjątkowa i spersonalizowana” (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59). Według autorki, cechą rodzinnych opowieści jest zmienność: „Rodzinne opowieści są dynamiczne, zmienne, rekonstruowane i dekonstruowane. Ten nieustanny ruch narracyjny zapewnia rodzinie nie tylko trwanie, lecz także twórcze dostosowywanie się do fluktuacyjnej rzeczywistości” (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59). (Warto zaznaczyć, że cecha ta dotyczy społeczeństw „otwartych”, zmiennych, pluralistycznych, ponowoczesnych, które charakteryzują się dużą zmiennością w przeciwieństwie do społeczeństw tradycyjnych opartych na stałości.) Dalej autorka podkreśla, że „Opowieść o historii życia rodzinnego zawiera w sobie treść tzw. prawdziwego życia, które zapisuje się w mitach rodzinnych, lojalnościowych zobowiązaniach, transmisjach międzypokoleniowych i etosie rodzinnym” (Cierpka, 2013; Dryll, 2013, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017), czyli rodzinnych autonarracjach (Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59)¹. Wreszcie, Kuryś-Szyncel, przytaczając Barbarę Józefik (2003), ujmując rodzinę jako system kulturowy i dostrzegając możliwość rozumienia biografii rodzinnych w szerszym kontekście jej funkcjonowania: „Spostrzeganie rodziny jako kultury pozwala na zobaczenie jej opowieści w szerszym kontekście socjo-polityczno-kulturowym, dzięki czemu możemy traktować ją jako subkulturę w szerszej kulturze” (Józefik, 2003, s. 121–122, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017, s. 59).

Biografia rodzinna jako „mechanizm” biograficzny sprzyjający homeostazie systemu rodzinnego

Rodzinę można traktować jako system biograficzny, który poprzez biografię rodzinną reguluje swoje funkcjonowanie i konsekwentnie zmierza do zachowania rodzinnej homeostazy. Biografia rodzinna jest tworzywem spajającym członków rodziny, prezentującym ją jako całość, ukazującym sens jej trwania, a w ramach rodziny sens i miejsce każdego jej członka. Biografie jednostkowe „wplątane” są w biografię rodzinną, z niej się wywodzą i mają wpływ na

¹ Trzeba zauważyć, że opowieści te zawierają tylko tę część tzw. prawdziwego życia, która z ważnych dla rodziny powodów została opowiedziana, a następnie była wielokrotnie powtarzana i często rekonstruowana.

jej teraźniejszy i przyszły kształt. **Biografia rodzinna jest efektem kolektywnych procesów pamięci o właściwościach adaptacyjnych, a także twórczych.** Świadome lub nieświadome „oszustwa pamięci” (określenie za: Shaw, 2018) służą skutecznie tym celom. Proces *scordatury*, opisywany przez Martinę Lani-Bayle jako „rozdźwięk między słowami a tym, co powinny oznaczać” także to potwierdza, gdyż: „Wiele historii, żeby się sztucznie komponowały, zostało tak przestrojonych, w sposób narzucony lub nie, dobrowolny lub nie, oficjalny lub nie [...] Wobec nieznośnej pustki i aby ją zapełnić, niektórzy swoim dzieciom opowiedzieli jakąś inną, zastępują dramaty mało istotnymi zdarzeniami” (Lani-Bayle, 2020, s. 82, 80). **Biografia rodzinna tworzona jest poprzez narrację rodzinną,** która łączy fragmenty jednostkowych opowiadań w sensowną całość, wyznaczając znaczenia i sensy dla całej rodziny (rodu, klanu). W narracji tej łączą się wybrane wątki jednostkowe – subiektywne z obiektywnymi faktami. Właściwości człowieka jako *homo narrans* (Victorri, 2002, cyt. za: Lani-Bayle, 2020, s. 71) i zarazem członka rodziny uzyskują scalenie w treściach i znaczeniach rodzinnej biografii. **Biografii rodzinnej sprzyja wymiana refleksji biograficznej między członkami systemu rodzinnego.** Służy ona odnajdowaniu znaczeń i ich (re)konstrukcji. **Biografia rodzinna uruchamia refleksję biograficzną** członków rodziny i w jej wyniku ponowny namysł nad tą biografią, jej uzupełnienia i transformacje. **Biografia rodzinna jest też wynikiem zdolności systemu rodzinnego do autopopejzy** (samotworzenia, samoodtworzenia się), co oznacza, że „systemy same siebie stymulują (lub nie) do zmiany i rozwoju” (Luhmann, 2007, cyt. za: Kuryś-Szyncel, 2017, s. 65). Biografia rodzinna jako mechanizm biograficzny ujawnia funkcjonowanie rodziny jako systemu: semantycznego (posługującego się znaczeniami i tworzącego znaczenia), narracyjnego (opowiadającego historię rodziny), relacji (między członkami rodziny, między pokoleniami w rodzinie), współdoświadczenia (bezpośrednio w przestrzeni i w czasie, lub pośrednio przez przekaz biograficzny), wymiany (transmisji informacji, wiedzy, umiejętności, norm, wartości, postaw itp.) i uczenia się (z biografii innych – członków rodziny). Biografia (re)konstruowana przez rodzinę jest odpowiedzią na jej potrzebę homeostazy. Biografia rodzinna jest wprost swoistym przykładem rodzinnej homeostazy, wynikającej z potrzeby odnajdowania stałości w zmianie. Choć współczesne biografie są bardziej dynamiczne niż biografie w społeczeństwach tradycyjnych, to i dziś opowieść rodzinna może być mniej zmienna niż biografia jednostkowa.

Biografia rodzinna jako wartość

Społeczny sens biografii, także rodzinnych, jest uwypuklany w społeczeństwach ponowoczesnych. Jak stwierdza Gaston Pineau, poprzez swoisty przekaz biograficzny „uczynienia dzieła ze swego życia” stają się one społeczeństwami biograficznymi i autobiograficznymi (Pineau, 2020). „Ruch biograficzny jako sztuka formacyjna istnienia”, „sztuka kształtowania egzystencji poprzez

opowiadanie biografii" (Pineau, 2020) to cechy i wyzwania dla takiego społeczeństwa. Dotyczy to nie tylko jednostek ale także grup, w tym rodziny. Biografia rodzinna jest wyrazem tworzenia dzieła z życia każdej rodziny, nie tylko rodziny obiektywnie uznanej za wybitną.

Termin biografia, zdaniem Christine Delory-Momberger, jest centralnym terminem w społeczeństwie biograficznym. Społeczeństwo biograficzne podkreśla znaczenie jednostkowego opowiadania o sobie. Chce znać szczegóły jednostkowych egzystencji. Poprzez jednostkowe biografie społeczeństwo to zyskuje indywidualne cechy i zarazem obdarza lub obarcza jednostki indywidualną odpowiedzialnością za ich własne biografie (Delory-Momberger, 2020, s. 44 i dalsze). Tym samym ogranicza odpowiedzialność np. polityków za życie jednostki i społeczeństw. W społeczeństwach biograficznych znaczenie przypisywane jest nie tylko biografom jednostkowym, ale także biografom szerszych grup społecznych. Należy do nich także rodzina. Biografie rodzinne „wchodząc” w świadomość społeczną ratują od niebytu, nieobecności, braku znaczenia rodziny, których życie i dzieło opowiadają.

Biografię rodzinną można traktować jako wartość. Ma ona bowiem znaczenie dla jednostki, dla grupy (rodziny), dla społeczeństwa i dla kultury. **Znaczenie dla jednostki** uzewnętrznia się w zakorzenieniu pojedynczego człowieka w szerszej społeczności, co pozwala na doświadczenie poczucia bycia z innymi – bycia razem, a nie wyłącznie osobno. Biografia rodzinna włącza więc jednostkę w szerszą wspólnotę, dając poczucie realizacji wspólnego losu. Określa osobową tożsamość poprzez przynależność do grupy. Istotnie więc przeciwdziała osamotnieniu. **Znaczenie dla grupy (rodziny)** ujawnia się w scalaniu wiedzy o rodzinie, jej korzeniach i procesie rozwoju. Biografia rodzinna daje poczucie znaczenia tej rodziny – jej odmienności, wyjątkowości w odniesieniu do innych rodzin i pozwala na budowanie poprzez biografię rodzinną „potęgi” rodziny, nawet jeśli jest ona w obiektywnej ocenie rodziną przeciętną. **Znaczenie dla społeczeństwa** wiąże się ze świadomością przynależności rodziny do szerszego systemu społecznego, do społeczeństwa, narodowości, państwowości. To daje poczucie oparcia w systemie norm i wartości, instytucjonalnych reguł podzielanych przez większe grono ludzi niż tylko przez członków rodziny. To daje szansę identyfikacji i potwierdzenia swej ponadrodzinnej tożsamości. **Znaczenie dla kultury** łączy się z wkładem danej rodziny w funkcjonowanie kultury, na poziomie konsumpcji jej dóbr materialnych i duchowych, jak również na poziomie jej tworzenia, choćby w wymiarze psychologicznym, „na miarę” tej rodziny. Każda rodzina tworzy bowiem swoją subkulturę, niektóre zaś wpisują się swymi działaniami w szerszą kulturę, narodową a nawet i ponadnarodową. Z tej perspektywy należy odróżnić biografie rodzin zwyczajnych i biografie rodzin niezwykłych. W pierwszym przypadku biografia rodzinna nie jest zauważalna przez szerszą społeczność. Może być jedynie rozpoznawalna w społeczności lokalnej, w której rodzina funkcjonowała. W drugim przypadku, biografie rodzinne są fenomenami rozpoznawanymi w szerszym systemie społeczno-kulturowym, także po upływie dłuższego czasu. Takie biografie

rodzinne przedstawiają życie i osiągnięcia wybitnych rodów, klanów rodzinnych, które są ważne dla szerszego społeczeństwa i kultury, a nawet dla kultury ponadnarodowej. Obecność tych biografii może być rozciągnięta w długim czasie historycznym.

Podejście biograficzne a biografia rodzinna

Z perspektywy zainteresowań biografią rodzinną, rodzina może być traktowana jako przestrzeń biograficzna. Rodzina, tak jak pojedynczy człowiek, ma swoją biografię. Biografię tę może konstruować i rekonstruować z udziałem jej wszystkich lub niektórych członków. Biografię tę może przekazywać i modyfikować z biegiem czasu. Odzwierciedla ona jej tożsamość.

Biografię rodzinną w podejściu biograficznym można rozpatrywać w dwóch ujęciach: jednostkowym i zbiorowym. Pierwsze ujęcie oznacza jednostkową narrację z kontekstem rodziny, drugie – zbiorową narrację dotyczącą rodziny (rodu, klanu).

Jednostkowa biografia rodzinna to biografia pojedynczej osoby zawierająca tematyczną linię biografii (Dubas, 2017, s. 68), jaką jest linia rodziny (rodzinna). Wątek rodzinny jest składnikiem biografii całościowej. Rodzina jest „tematem” jednostkowej opowieści o życiu, która zawiera tak elementy obiektywne, jak i subiektywne. Treściami tej biografii są doświadczenia jednostki mające kontekst umiejscowiony w rodzinie. Można do niego zaliczyć: osoby – członków rodziny, np. rodziców, dziadków, dzieci, wnuków, innych krewnych i powinowatych; osoby znaczące w rodzinie, autorytety i „czarne owce”, które zostały zauważone, były obecne bezpośrednio lub w opowieści i wywarły wpływ na życie jednostki; etapy życia rodzinnego, tak z perspektywy rodziny pochodzenia, jak i prokreacji; przekazywane opowieści o wydarzeniach rodzinnych; osobiste przeżycia związane z życiem rodzinnym i przeżycia innych przekazywane w opowieści rodzinnej; dzieła uznane za osiągnięcia rodzinne (sukcesy, nagrody) i porażki rodzinne (nieszczęścia, dramaty), i inne, a także fakty: daty, miejsca itp. związane z życiem rodzinnym. Kontekst rodzinny najczęściej łączy się z innymi liniami biograficznymi, np. linią edukacji, linią pracy, linią zdrowia i innymi. Dla osoby silnie umiejscowionej w rodzinie, linia rodzinna może stanowić dominujący zakres jej biografii. Szczególnie widoczne jest to w przypadku społeczeństw o cechach tradycyjnych, w doświadczeniu kobiet. W miarę jak życie społeczne „otwiera się” na inne obszary niż rodzina, jak społeczeństwo proponuje jednostkom coraz bardziej zróżnicowane modele życia, kontekst rodzinny w biografii jednostkowej jest ograniczany lub nawet zastępowany np. kontekstem pracy zawodowej, aktywności samorealizacyjnej, aktywności wolnoczasowej itp.

Zbiorowa biografia rodzinna to narracja dotycząca danej rodziny, obecna w rodzinnych opowieściach, przekazywana z pokolenia na pokolenie, rozciągnięta w dłuższym przedziale czasowym niż biografia jednostkowa.